

راهکارهای بهبود وضعیت اقتصادی با الگوگیری از سیره امام رضا (علیه السلام)

محبوبه جلالی ورنامخواستی^۱

چکیده

مسأله اقتصاد به عنوان یکی از مهمترین مسائل زندگی بشری مطرح است؛ اسلام نیز تاکید زیادی بر تلاش در زمینه اقتصادی دارد. با دقت در منابع اسلامی می توان به گستردگی اندیشه های اقتصادی در سیره معصومین علیهم السلام پی برد. امام رضا علیه السلام نسبت به مسایل اقتصادی و تاثیر آن در زندگی سخنان ارزشمندی به یادگار گذاشتند که با بهره گیری از دیدگاهها و سیره متعالی ایشان وابستگی اقتصادی مسلمین از بین رفته و عزت ایشان حفظ خواهد شد. در این پژوهش که با روش توصیفی و مبتنی بر منابع تاریخی و روش گردآوری کتابخانه ای است، برای بهبود وضعیت اقتصادی در زندگی با الگوگیری از سیره امام رضا به راهکارهایی فردی و اجتماعی اشاره شده است. راهکارهای فردی از جمله اعتدال در مصرف، قناعت، رعایت تقوی در مصرف، استفاده از فرصت ها و...، راهکارهای اجتماعی از جمله کار و تلاش در عرصه تولید و سازندگی، کاهش دادن مالیات ها، نفی مالکیت حقیقی از انسان و... .

کلید واژگان: الگوگیری، اقتصاد، راهکار، سیره اقتصادی امام رضا

^۱ - پایه هفتم پاره وقت، مدرسه علمیه النفیسه اصفهان، پست الکترونیکی: mahbobejalale@gmail.com

مقدمه

زندگی امامان شیعه از جنبه های مختلف از جمله حیات اقتصادی ایشان مهم و قابل مطالعه است. سیره اقتصادی عبارت است از بررسی تحلیلی - تاریخی رفتارهای اقتصادی که در زندگی فرد اتفاق افتاده است. مسائل اقتصادی همواره و در هر کجا از مهمترین دغدغه های مردم بوده است. مشکلات اقتصادی بی گمان ریشه بسیاری از معضلات در اجتماع بوده است با پرداختن به این موضوع و الگوگیری از سیره اقتصادی امام رضا علیه السلام در خواهیم یافت که تلاش و کوشش و پرداختن به فعالیت برای بهبود وضعیت اقتصادی از مهمترین مسائل است. ضرورت این موضوع برای این است که عمل به این سیره باعث شده که استقلال اقتصادی ایجاد شود و عزت نفس و کرامت انسان حفظ گردد. هدف از این پژوهش بیان راهکارهای عملی و الگوبرداری از سیره امامی است که جای جای زندگیشان از جمله سیره اقتصادی ایشان توانسته سرلوحه زندگی شخصی و اجتماعی مسلمانان گردد تا با استفاده از آن وابستگی اقتصادی مسلمین از بین رفته و عزت ایشان حفظ گردد.

هر چند مقالات زیادی در این مورد نوشته شده است اما متأسفانه حافظه تاریخ رفتارهای اقتصادی امام علیه السلام را به طور کامل ضبط نکرده است و این محدودیت همواره به چشم می خورد. مقالاتی از جمله: نگاهی به الگوی مصرف از منظر امام رضا، نوشته علی سکندری، ایشان در این مقاله برای یافتن راه درست زندگی کردن، چگونه هزینه نمودن الگوی مصرف از منظر امام رضا را در چند محور با تطبیق برخی آیات مورد بررسی قرار داده است. همچنین مقاله: "نقش زن در بهره وری اقتصادی خانواده با الگوبرداری از سیره ی اقتصادی معصومین به ویژه امام رضا (ع)"، نوشته سید حسن هاشمی، در این مقاله نویسنده با مروری بر فعالیتهای اقتصادی زنان در اسلام به شرح نقش ایشان در بهره وری اقتصادی خانواده پرداخته است.

همچنین کتاب "کتاب معیارهای اقتصادی در تعالیم رضوی (ع)" از سید محمد حکیمی که نویسنده در این کتاب «معیارهای اقتصادی» را برای کاوش و پژوهش در آموزه های رضوی مورد بررسی قرار داده است و موضوعاتی از جمله مالکیت، حدود و شرایط آن، پدیده فقر، علل و عوامل آن، مبارزه با فقر، کار و عمل، تعاون و مددکاری اجتماعی و... را مورد بررسی قرار داده است. در پژوهش حاضر به راهکارهای بهبود وضعیت اقتصادی با الگو گیری از سیره امام رضا (علیه السلام) پرداخته شده است که به این نحو جزئی در هیچ یک از منابع مورد بررسی

پرداخته نشده بود و در این مقاله سعی بر آن است تا برخی از راهکارهای فردی و اجتماعی بهبود وضعیت اقتصادی را بیان شود.

۱- راهکارهای فردی بهبود وضعیت اقتصادی

موفقیت مالی و اقتصادی نیاز به داشتن مهارت هایی دارد که هر فرد باید برای رسیدن به آن برنامه ریزی های صحیح و منظم داشته باشد که این راهکارهای فردی عبارتند از:

الف- اعتدال در مصرف

امام رضا علیه السلام از جنبه های مختلفی ما را به رعایت اعتدال و میانه روی سفارش کرده اند از جمله این سفارشات میانه روی در مصرف هزینه های زندگی می باشد.

آن حضرت میفرمایند: «در هزینه های زندگی میانه روی کن! به هنگام دارایی و نداری. و همچنین در احسان و نیکی کردن چه کم باشد چه زیاد. به درستی که خداوند بخشش پاره هایی از یک دانه خرما را بزرگ می دارد به حدی که در روز قیامت آن را به اندازه کوه احد بزرگ جلوه می دهد.»^۱

امام رضا علیه السلام همچنین میانه روی در این زمینه را مایه بقاء و دوام زندگی معرفی کرده و می فرماید: «کسانی که در مصرف به خود و خانواده سخت می گیرند و خست می ورزند و اسراف کارند را از جاده مستقیم بیرون دانسته اند.»^۲

حضرت در حدیثی بدن انسان را به زمین تشبیه کرده و اعتدال و میانه روی را مایه رشد آن دانسته است و می فرمایند: بدان که بدن انسان همانند زمین پاکیزه ای است، که برای آباد کردن آن اگر اعتدال در آن رعایت شود آب به مقدار لازم به آن داده شود، نه آن اندازه که زمین غرق آب شود و نه آنکه تشنه بماند، چنان زمینی آباد است و محصول فراوانی می دهد. بدن انسان نیز چنان است.»

^۱ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۳۴۶

^۲ فلسفی، الحدیث، ج ۳، ص ۲۶۴

ب- قناعت

انسان همواره باید در زندگی خویش در استفاده از نعمت‌های الهی قناعت پیشه کند. تا زمینه رشد صفات و کمالات معنوی در او پدید آید. از جمله سیره آن معصوم این بوده که انسان تولید و انفاق زیاد داشته باشد ولی در مصرف شخصی به حداقل قناعت کند. روحیه تولید و تلاش آن بزرگوار چنان است که تولید را برای ارتقای سطح معیشت مردم می‌خواستند با تولید بیشتر کمترین استفاده‌ی شخصی را می‌نمودند. از منظر امام رضا علیه السلام صرف جویی و همچنین قناعت پیشگی و پرهیز از ریخت و پاش بهترین راهکار برای نهادین کردن دوری از اسراف می‌باشد.

از دیدگاه آن حضرت تباه‌سازی اموال پدیده‌ای ناپسند بر شمرده شده است. و همواره پیروان خویش را از این امر باز می‌دارند «خداوند تباه‌سازی اموال را دشمن می‌دارد»^۱ بدیهی است که اسراف کاری و مصرف بیش از اندازه بی‌اطلاعی و نبود تخصص و مهارت در مدیریت مالی و سهل‌انگاری در بکارگیری اموال و مانند آنها نه تنها سرمایه‌ی زندگی را تباه می‌کند بلکه موجب فقر و تهیدستی شده و حتی سیر و حرکت معنوی انسان را نیز دستخوش تزلزل می‌کند. امام رضا علیه السلام می‌فرمایند «اگر در امور اقتصادی و مسائل مالی برنامه‌ریزی درست و حساب شده‌ای انجام نگیرد تضییع مال خواهد بود و اگر در داد و ستدها نیز دقت لازم بکار نرود و غبن صورت گیرد اموال تباه خواهد شد»^۲

تباهی اموال از دیدگاه امام رضا مصداقی از فساد است و می‌فرمایند «تکه تکه کردن درهم و دینار و دور افکندن هسته‌ی خرما که ممکن است بذر تخی در آینده شود از جمله کارهای فاسد و نادرست است.»^۳

^۱ ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۸۰۴

^۲ حکیمی، معیارهای اقتصادی در تعالیم رضوی، صص ۱۴۳ و ۱۴۴

^۳ شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۶۷

در پایان اشاره به مطلبی دارد که قناعت را مایه ی آسایش معرفی می کند از حضرت سوال شد قناعت چیست؟ پاسخ دادند: «قناعت تمام صفات خویشتن داری وارجمندی و آسوده شدن از زحمت زیاده خواهی و بندگی در برابر دنیا پرستان است»^۱

ج- رعایت تقوی در مصرف

یکی از اخلاق کریمه و رعایت های مومنانه که وجود حضرت رضا با آن مقام رفیعشان نهادینه شده است رعایت تقوی در مصرف است که می توان آن را در جای جای زندگیشان مشاهده نمود و به سبب همین صفت نیک توانسته اند از نام و نشان عبور کنند و شانه های خود را برای هدایت مردمان جهان بکار گیرند.

امام رضا علیه السلام می فرمایند «یکی از پایه های زمینه ساز حرکت تکاملی برنامه ریزی اقتصادی رعایت تقوی در مصرف و تقدیر معیشت است»^۲

در اسلام داشتن برنامه ی صحیح اقتصادی از نشانه های انسان متواضع و پرهیزکار شمرده شده است امام رضا می فرمایند «تا سه خصلت در انسان نباشد حقیقت ایمان او کمال نیابد: ژرف شناختن دین ، اندازه نگه داشتن در زندگی، و پایداری در مصیبتها»^۳

د- بهره گیری از تجربه ها

بدون تردید تجربه ی کاری هر انسانی او را در برنامه ریزی های آینده اش مدد می کند و هر قدر تجربه بیشتر باشد توفیقات بیشتری در بر خواهد داشت . « نشانه خرد، نگهداری تجربه هاست »^۴ مومن دریاری کردن باید بدون تکلف و به زیباترین صورت دیگران را یاری کند.

^۱ مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۷۸ ، ص ۳۴۹

^۲ سکندری ، نگاهی به الگوی مصرف از منظر امام رضا ، مشکوۀ ، ش ۱۰۵ ، ص ۱۸۳

^۳ مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۵۹ ، ص ۱۴۲

^۴ ری شهری ، میزان الحکمه ، ج ۲ ، ص ۲۴

«به کسانی که توان پرداخت مالیات را نداشتند بخشش می نمودند»^۱

مسئولیت ثروتمندان در برابر فقرا هم میتواند ضرورت دلیل پرداخت مالیات را دو چندان کند و به اقتصاد جامعه کمک شایانی کند. همه ی مردم جامعه در یک سطح مالی و اقتصادی نیستند بعضی از مردم در سطح مالی بهتری قرار دارند و بعضی سخت تر زندگی می کنند و اوضاع اقتصادی درستی ندارند. این تفاوت سطح اقتصادی به نوعی به منزله آزمون ایمان آنها هم محسوب میشود. تا مشخص شود چه کسی در این شرایط حاضر است به کمک فقرا برود و از آنها دستگیری کند.

امام رضا علیه السلام در این مورد می فرمایند: مردم سالم و تندرست باید به مردم زمین گریه و بیمار کمک کنند.

در عین حال پرداخت زکات موجب برکت مال و زمینه ساز رافت و مهربانی به ناتوانان و توجه به مسکینان و انگیزه مردم به برابری و تقویت فقیران و کمک کردن به آنها برای انجام تکالیف الهی است.

و- مبارزه با مفاسد اقتصادی:

آفت های اصلی در رونق اقتصاد اسراف کردن و زیادروی در هزینه ها و گردآوری بی حساب مال باشد. اسراف به معنی هدر دادن و کفر نعمت خداوند است و امام رضا علیه السلام به شدت نهدی از این کار نموده اند وقتی که شخص هزینه های اضافی در زندگی را حذف کند میتواند امکانات اضافی خودش در مسیر عمران و آبادی اجتماع به کار گیرد.

اهمیت پرهیز از اسراف در اقتصاد به حدی است که این کار را باید از کوچکترین و جزئی ترین فعالیت ها شروع کرده و تا بخش های بزرگ اجتماعی ادامه داد.

روزی یکی از غلامان حضرت رضا (علیه السلام) میوه ای خورد و نصفه آن را دور انداخت. ایشان به او فرمودند: اگر تو میل به باقی میوه نمی کشد و از آن بی نیاز هستی بدان که افرادی هستند که به همین میوه نیم خورده محتاجند.

^۱ شیخ طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۳۳۳

یکی دیگر از آفات اقتصاد گردآوری بی حساب مال و ثروت می باشد که باعث می شود فاصله طبقاتی در جامعه زیاد شود. این مال دوستی و حرص و آز داشتن از صفات مضمون و ناپسندی است که آموزه های دینی انسان را از آن بر حذر داشته است.^۱

امام رضا می فرمایند : مال و ثروت جمع نشود مگر با داشتن پنج خصلت: بخل شدید ، آرزوی دراز ، آزمندی چیره ، رسیدگی نکردن به خویشان و برگزیدن دنیا بر آخرت.^۲

۱ شیخ کلینی، فروع کافی، ج ۶، ص ۲۹۷

۲ شیخ طبرسی، مشکات الانوار فی الاخبار، ج ۱، ص ۵۷۳

نتیجه گیری

امام رضا علیه السلام در زمان حکومت خویش همواره سعی نمود که شکاف اقتصادی را که در بین مردمان آن زمان بوده است، با تدابیر خویش بهبود بخشد. تا چهره جامعه از فقر و تنگدستی و بی عدالتی رها گردد و به سوی رشد و ترقی سوق یابد. با توجه به آنچه گفته شد در روایات واحادیث و همچنین در کلام ارزشمند امام رضا علیه السلام راهکارهایی برای بهبود وضعیت اقتصادی نمایانگر است، که می توان با به کار بردن این راهکارهای فردی و اجتماعی با قناعت، تقوی در مصرف، اعتدال، مالکیت و کاهش مالیات به سیره اقتصادی آن حضرت نزدیک شد و مهمترین مسئله زندگی بشری را که اقتصاد است بهبود بخشید و با الگوگیری از سیره ایشان در تمام ابعاد زندگی به کلیدی ترین عوامل موفقیت در عرصه اقتصادی دست یافت.

فهرست منابع:

*قرآن کریم ترجمه: مهدی الهی قمشه ای

* محمد دشتی، نهج البلاغه

۱. اسحاقی، حسین، مبانی راهبردی جهاد اقتصادی، قم، نشرهاجر، ۱۳۹۰.
۲. جعفرنژاد، محمد جواد، آثار حضور و برکات امام رضا در ایران، قم، نشر سلسله، ۱۳۸۱.
۳. حرّانی، ابن شعبه، تحف العقول، قم، نشر آل علی، ۱۳۸۲.
۴. حکیمی، سید محمد، معیارهای اقتصادی در تعالیم رضوی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۹.
۵. ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ترجمه: حمیدرضا شیخی، قم، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۸۶.
۶. زریباف مهدی، وجدید زاده، علی، دورنمای نظام عادلانه اقتصادی از منظر اسلام، سایت kahak.ir
۷. سکندری، علی، نگاهی به الگوی مصرف از منظر امام رضا، مشکوۀ، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ش ۱۰۵، اسفند ۱۳۸۸.
۸. شکیبایی، مهدی، جلوه های اقتصادی در اندیشه امام رضا، سایت گنبد حرم، ۱۳۹۲.
۹. صدوق، ابن بابویه، عیون اخبار الرضا، ترجمه: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، تهران، نشر صدوق، ۱۳۷۲.
۱۰. (.....)، من لا یحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، ۱۴۱۴ق.
۱۱. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۴.
۱۲. طبرسی، علی بن حسن بن فضل، مشکات الانوار فی الاخبار، ترجمه: مهدی هوشمند و عبدالله محمدی، قم، دارالثقلین، ۱۳۹۲.
۱۳. عطاردی، عزیزالله، مسند الامام الرضا، بیروت، دارالصفوه، بی تا

۱۴. فشاهی، محمد رضا، مقدمه ای بر سیر تفکر در قرون وسطی، تهران، نشر
گوتنبرگ، ۱۳۸۵
۱۵. فلسفی، محمدتقی، الحدیث: روایات تربیتی از مکتب اهل بیت، قم، دفتر
نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.
۱۶. قمی، شیخ عباس، منتهی الامال، تهران، مبین اندیشه، ۱۳۹۰.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، فروع کافی، مشهد، نشر قدس رضوی، ۱۳۹۴
۱۸. کریمی، جواد، نگاهی به تاریخ تربیت بدنی جهان، تهران، مرکز نشر
دانشگاهی، ۱۳۹۲
۱۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، موسسه الوفاء، بیروت، ۱۳۶۸.
۲۰. موحد، محمدعلی، در هوای حق و عدالت، تهران، مرکز اسناد انقلاب
اسلامی، ۱۳۸۱.
۲۱. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه
آل البيت (ع) لاحیاء التراث، ۱۳۶۸.